

TORRENTINUS EN ARLENIUS

Frans Slits

Meer dan vijftien jaar geleden, in 1978, schreef Ad Otten in Gemerts Heem in zijn artikel over Laurentius Torrentinus, dat hij in een volgend nummer op de werkzaamheden van deze boekdrukker in Florence zou terugkomen. In zijn plaats mag ik er nu op terugkomen. Ik geef eerst letterlijk de samenvatting waarmee Ad Otten zelf in 1978 zijn artikel afsloot.

Samenvatting

Omstreeks 1500 werd in Gemert geboren Laurens van den Bleek als wettige zoon van Lenart Goertsz. van den Bleek en Luitgard zijn huisvrouw. Tot omstreeks 1510 bewoonde Lenart van de Bleek, als pachter, de Duitse Ordenshoeve "de Vogelsang" aan de Lodderdijk, alwaar Laurens vermoedelijk werd geboren. Als boekdrukker en uitgever van de hertog van Toscane zou hij onder de naam Laurentius Torrentinus bekendheid verwerven. Waar hij dit vak leerde, is tot nu toe onbekend. In 1542 verblijft hij nog (opnieuw) in Gemert. In 1547 wordt hij aangesteld als boekdrukker van Cosimo de Medici in Florence. In januari of februari 1563 overlijdt hij daar.

Nieuws I

Laurens had twee broers, die allebei de naam Goyart (Goert) droegen, en drie zusters, Mechteld, Aleida en Heylke. Zijn vader is overleden in de eerste helft van 1532, zijn moeder tussen 1545 en 1550; Goyart de oudste is

al in 1545 gestorven, de jongste in 1590. Van de drie zusters zijn de jaren van overlijden niet zo precies vast te stellen.

In 1542 verblijft hij inderdaad even in Gemert, maar al in 1533-1534 woonde hij in Bologna in Italië, waar hij in het boekenvak zat: samen met zijn vriend Arnt van Eyndhouts (geboren omstreeks 1510) dreef hij in die universiteitsstad een boekhandel. Ze verkochten boeken en handelden in manuscripten, misschien hadden ze een boekwinkel maar zeker een verzendboekhandel. Arnt van Eyndhouts had van 1525 af in Leuven, Parijs en Ferrara Grieks gestudeerd; van 1537 tot 1540 stond hij nog aan de universiteit van Bologna ingeschreven; hij was een studiehoofd en hij werd een beroemd geleerde in de Griekse taal en letteren. Guicciardini noemt hem in zijn Beschrijvinghe van alle de Nederlanden, tweede Italiaanse editie, dan ook bij de beroemde mannen uit Bolduc ('s-Hertogenbosch).

Omdat dit in het milieu van de humanisten zo hoorde, maten de vrienden zich een deftige Latijnse naam aan: Laurens van den Bleeck werd Laurentius Torrentinus, Arnt van Eyndhouts uit Aarle werd Arnoldus Arlenius Peraxylus (in het Italiaans Lorenzo Torrentino en Arnaldo Arlenio).

Duister

Wat Laurens in de eerste drieëndertig jaar van zijn leven gedaan heeft, blijft een beetje onzeker. Hij is op school geweest, want hij schrijft tussen 1539 en 1546 brieven in het Latijn aan zijn klanten van de verzendboekhandel, in een fraai handschrift. Dus de Latijnse school in 's-Hertogenbosch ligt voor de hand; daar kan hij dan nog studiebegeleiding hebben gekregen van frater Georgius Macropedius uit Gemert. In archieven van de universiteiten van Leuven en Keulen komt Laurens Lenaertsz. van den Bleek of Laurentius Torrentinus niet voor; in de mij bekende Bossche kloosterarchieven evenmin.

Hij zal tegen 1520 wel ergens bij een boekdrukker of boekhandelaar zijn gaan werken (drukkers hadden vaak zelf een boekhandel). Zulke mensen namen natuurlijk geschoold personeel in dienst, want er werden veel Latijnse teksten gedrukt. Als zij iemand nodig hadden, informeerden ze bij de rector van een Latijnse school naar geschikte kandidaten voor zo'n beroep. Als Laurens in Den Bosch op school heeft gezeten, zal hij zijn

eerste werkervaring in het boekenvak wel in die stad of in Antwerpen hebben opgedaan. Daarna zal hij zwervend van stad tot stad alle onderdelen van het drukkersvak grondig hebben leren beheersen. In elk geval woont hij vóór 1535 in Bologna. Hij oefent daar NIET het vak van drukker uit.

Florence

Dat maakt het natuurlijk alleen maar raadselachtiger waarom nu juist hij werd uitverkoren om in Florence hertogelijk drukker van Cosimo te worden. Vier dingen die zeker een rol gespeeld hebben, zijn:

- hij was buitenstaander wat de politiek in Florence aangaat;
- hij bracht Arnoldus Arlenius mee;
- hij en Arlenius hadden goede contacten met boekhandelaars en geleerden in het buitenland (in Bazel, bij voorbeeld);
- hij had de beschikking over mooie lettertypen.

Waarom hertog Cosimo per se een drukkerij-uitgeverij van internationaal allure in zijn stad wilde hebben, is weer een andere vraag; daarvoor is een schildering nodig van de culturele situatie in Florence in de zestiende eeuw, en dat zou hier te veel plaats vergen.

Nieuws II

Lorenzo Torrentino is in 1543 in Bologna getrouwd met Nicolosia d'Amici, dochter van Sebastiano d'Amici (de bruidsschat bedroeg 2.000 lire: dat was toen veel geld). Het echtpaar kreeg minstens vijf kinderen: eerst twee dochters die in 1571 nog in leven waren; vervolgens drie zoons, Leonardo, Romolo en Bonaventura. Laurens zelf overlijdt op 2 februari 1563, zoon Leonardo in 1566; de twee andere zoons leven in 1571 nog. Na 1571 ontbreekt van de kinderen Torrentinus elk spoor. Over de dood van Nicolosia is niets bekend.

Er bestaat géén portret van Torrentinus; ook van Arlenius heb ik er geen kunnen vinden. G.J.Hoogewerff schreef in 1928 wel dat er van Torrentinus een portret moest bestaan, maar dat berustte op een serie vergissingen

zijnerzijds. Er zijn wel brieven van Torrentinus bewaard gebleven, waaronder enkele aan Cosimo zelf.

Arlenius

Arlenius zal in 1581 of 1582 zijn overleden: dan is er sprake van een erfgenaam, die Griekse manuscripten van Arlenius verkoopt. Misschien een behoeftige Torrentinus? De vriendschap met Laurens is een van de dingen waardoor Arlenius een grootse carrière is misgelopen. Voor een huwelijk lijkt hij geen tijd gehad te hebben.

Als bewijs van zijn vriendschap geef ik een stukje uit zijn wanhoopsbrief aan kardinaal Sirleto (20 maart 1570) en een passage uit zijn smeekschrift aan Emanuel Filibert, hertog van Savoia (1571):

Want zolang ik de hoop koesterde dat ik voor de kinderen van Torrentino (twee ongehuwde meisjes die niet zo jong meer zijn) na hun vaders dood enige bescherming zou kunnen bieden door mijn werk, heb ik het al te gemakkelijk laten gebeuren dat ik uit Florence weggegaan ben ...

Aangezien die erfgenamen zeer behoeftig zijn en zelfs, om het helemaal duidelijk te zeggen, aan de bedelstaf zijn, hebben zij geen andere mogelijkheid om dat drukkersmateriaal vrij te kopen ... Tussen de vele andere kinderen die Torrentino heeft nagelaten, zijn twee dochters die inmiddels meer dan 25 jaar oud zijn: er is geen andere mogelijkheid fatsoenlijk voor hen te zorgen dan alleen met behulp van die grote weldaad van uw kant ...

Nieuws III

In elk boek of artikel dat in Italië verschijnt over de boekdrukkunst in de zestiende eeuw, komt Torrentinus ter sprake waar de steden Florence, Pescia of Mondovì aan bod komen. Datzelfde geldt voor geschiedenisboeken over Florence rond 1550 of over Cosimo de Medici. Bijna altijd steunen de schrijvers op het boek van D. Moreni uit 1819, dat in 1989 foto-

grafisch herdrukt is (in Florence; nu alweer uitverkocht) en op het artikel van Hoogewerff (Italiaanse versie, 1952). Dezelfde fouten en onjuistheden komen dan ook telkens terug: Torrentinus zou protestantse sympathieën koesteren, clandestien verboden boeken gedrukt hebben en op Onnozele Kinderen van 1556 gearresteerd zijn met twee lange messen op zak. Allemaal NIET waar!

De grootste verrassing is, dat het notarieel archief van Bologna verschillende stukken bevat die op Torrentinus betrekking hebben. Niemand heeft daar ooit naar gegevens gezocht. Er blijken zelfs twee testamenten van Torrentinus te zijn: een uit 1542 en een uit 1545, wanneer het echtpaar Torrentinus kinderen verwacht. In beide gevallen worden Arnoldus Arlenius en de twee broers van Laurens als erfgenamen of eventuele erfgenamen aangewezen.

Slot

Al het nieuws dat hier verteld wordt, moet natuurlijk bewezen of op zijn minst aannemelijk gemaakt worden. De bedoeling is dat er op heel korte termijn - bij gelegenheid van het zilveren jubileum van Drukkerij Vos te Gemert - een boek verschijnt over Laurens Lenaertsz. van den Bleek. Daar wordt alles uitgebreid uit de doeken gedaan en daarin zijn alle gegevens te vinden: vertalingen van brieven, contracten en testamenten en allerlei andere belangrijke documenten.